

## De plaatsing van de Schoutenrechten in hun historische context

J.R.G. Schuur

### Summary

*The current article endeavors to prove that the creation of the Schoutenrechten – an un-dated collection of books of law that contain the sheriff (Dutch: schout) as the main judge – must be placed in the years between 1310-1337, when count Willem III of Holland made a serious effort to establish his rule in Westerlauwers Friesland, and especially in Westergo. According to a charter from 1310, that formed the legal basis for this effort, the Frisians at the time accepted the jurisdiction of the count, but only did so, provided that the count would respect the privileges received from emperor Charlemagne and confirmed by German king Willem in 1248. The paradoxical character of especially the Old Schoutenrecht – the contradiction therein between rule by a count and status of the Frisians as King's men – goes in my opinion back to this charter.*

*That the Schoutenrechten have been codified in these years can be confirmed by other evidence. The representation that is given of the judicial organisation shows that the texts have only been drafted when the normal legal order of the counts had already disappeared and the memory of it had faded. Especially the statements concerning the position of the frana – the main sheriff of the go – cannot be correct. At this time a frana has probably never been appointed, as the schout had already become centrepoint of the judicial organisation. This indicates that the Schoutenrechten date from the time when the go-organisation had lost much significance, which has been proven to be the case since the second half of the 13th century.*

*If the codification of the Schoutenrechten is dated in the aforementioned period, then the history of it can be reconstructed as follows. As we know from the sources, there were at the time people in Frisia, from the nobility and the clergy as well as from the towns, who supported the aims of count Willem. The foremost exterior features of the Schoutenrechten – the extensiveness of the text, the order of the articles by subject and the use of the Frisian language – can be explained through their interference.*

*The phases that can be distinguished in the creation of the text, turn out to concur with what is known about the course of count Willem's attempt. The eldest core of the corpus, comprising approximately the first 50 articles of the Old Schoutenrecht minus those concerning the frana, could very well date from the years shortly after 1310. The schout – in this case to be considered the successor of*

the grietman – acts here as the highest judge. The few articles in this core that concern the *frana* and the approximately 30 last articles of the Old Schoutenrecht can be recognised as additions. They could date from the years after 1322, when count Willem tried to continue his attempt with renewed force. As can be determined, there must have been a time around 1330 when only these 80 articles of the Old Schoutenrecht existed on paper. A Dutch translation of these was then made for the count. It follows that the other parts of the Schoutenrechten, called the New Schoutenrecht, the Marktrecht and the Formulier betreffende de Schoutenban are more recent parts of the corpus. They possibly date from the years 1322-1337, when count Willem had started to nominate schouten in villages and towns. The content of these parts of the text supports this supposition. That such close connections can be made between the codification history and the political events in Frisia at the time of count Willem III of Holland, strengthens me in my opinion that the reconstruction that is given here is correct.

## 1. Inleiding

### 1.1. De overgeleverde bronnen

Ter wille van de lezer die niet zo goed thuis is op het terrein van de middeleeuwse Friese rechtsgeschiedenis begin ik mijn uiteenzetting met een korte bespreking van de hier aan de orde komende wetteksten, die onder de naam *Schoutenrechten* worden begrepen. Het gaat om twee teksten die, omdat men aanneemt dat ze niet van dezelfde ouderdom zijn, worden aangeduid als het *Oude* en *Jonge Schoutenrecht*.<sup>1</sup> Of dit onderscheid terecht gemaakt is, staat echter niet vast, omdat over de tijd van hun opschriftstelling nergens iets wordt gezegd. Wel kan uit beide teksten worden afgeleid dat ze nauw met elkaar verwant zijn, aangezien de rechterlijke organisatie die erin wordt beschreven in hoofdlijnen dezelfde is. Als de belangrijkste rechterlijke functionarissen worden zowel in het *Oude* als *Jonge Schoutenrecht* de graaf en de onder hem staande schout genoemd. Uit dit feit kan worden opgemaakt dat hun codificatie teruggaat tot de zgn. grafelijke tijd, maar voor een preciezer datering helpt

---

1 De *Schoutenrechten* zijn ons uit twee handschriften en een vroege druk bekend. Omdat de verschillen tussen de teksten klein zijn en het mij niet zozeer om de juridische inhoud gaat, gebruik ik slechts één tekst, nl. die uit het handschrift *Jus Municipale Frisonum*. W.J. Buma/W.Ebel, *Westerlauwersches Recht I. Jus Municipale Frisonum. Erster Teil*, Göttingen 1977, p. 12 en 21 (Overzicht van de overgeleverde Friese versies van het *Oude* en *Jonge Schoutenrecht*) en p. 74-127 (Tekst van het *Oude Schoutenrecht*), p. 207-239 (Tekst van het *Jonge Schoutenrecht*). Van het *Oude Schoutenrecht* bestaat ook een Nederlandse versie. Ph.H. Breuker (red.), *Landrecht der Vriesne: tekstuitgave en commentaar*, Leeuwarden 1996, p. 9-15 (Inleiding) en p. 18-65 (Tekstuitgave).

ons dat niet veel verder, want daarvoor heeft deze periode in de Friese geschiedenis veel te lang - van ± 800 tot in de 13e/14e eeuw - geduurd. Een van de weinige feiten die niet voor betwisting vatbaar zijn, is dat de *Schoutenrechten* afkomstig moeten zijn uit Westerlauwers Friesland, en - hoewel iets minder zeker - meer bepaald uit het westelijke deel ervan, dat in de middeleeuwen het land Westergo vormde.<sup>2</sup>

Wat betreft de inhoud van de *Schoutenrechten* valt meteen hun uitgebreidheid in het oog. Het *Oude Schoutenrecht* omvat 81 artikelen, het *Jonge Schoutenrecht* 41.<sup>3</sup> Dit onderscheidt hen van de meeste andere Friese wetteksten, die doorgaans veel korter zijn. Als bijzonder kenmerk komt hier nog bij dat de artikelen duidelijk naar onderwerp zijn gerubriceerd.<sup>4</sup> Over de mogelijke conclusies die hieraan kunnen worden verbonden kom ik verderop te spreken. Hetzelfde geldt voor andere kenmerken die minder het karakter van objectief vaststelbare feiten hebben.

Tot de rechtsbronnen die nauw bij de *Schoutenrechten* aansluiten, en derhalve hier ook in de beschouwing moeten worden betrokken, behoren twee kortere teksten die bekend staan als het *Marktrecht* en het *Formulier betreffende de Schoutenban*.<sup>5</sup> Het slechts 11 artikelen omvattende *Marktrecht* is bedoeld geweest voor plaatsen waar wegens de er voorkomende handel behoefte bestond aan een aanvullend recht. Het *Formulier betreffende de Schoutenban* bestaat voor het grootste deel uit een opsomming van vredes die door de schout bij de opening van de rechtszitting werden gebannen. Voor het aspect van de *Schoutenrechten* dat ik hier aan de orde wil stellen, is het niet nodig apart op de inhoud van de wetten in te gaan. Wat de lezer hiervan moet weten, bijv. enige feiten aangaande de rechterlijke organisatie, zal ik in mijn uiteenzetting integreren.

## 1.2. Probleemstelling

Zoals uit de titel van het artikel blijkt, heb ik niet de bedoeling een complete studie van de *Schoutenrechten* te maken. Wat ik wil, is te komen tot een meer aanvaardbare datering, want volgens mij is die tot nu toe niet gevonden, waardoor het mogelijk wordt de *Schoutenrechten* te plaatsen in hun historische context. Voor zover hierbij moet worden ingegaan op de uitkomsten van eerdere onderzoekingen, meen ik mij eveneens te mo-

---

2 N.E. Algra, 'Rechtshistorische aspecten van het *Landrecht der Vriesne*', in: Ph.H. Breuker (red.), *Landrecht der Vriesne: tekstuitgave en commentaar*, Leeuwarden 1996, p. 91-223, aldaar p. 94.

3 Aantallen ontleend aan de zgn. *Jus*-teksten.

4 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 109-114.

5 Buma/Ebel, a.w., p. 21 en p. 240-245 (*Marktrecht*), p. 20 en 202-207 (*Formulier betreffende de Schoutenban*).

gen beperken. Ik zal alle theorieën onvermeld laten die meestal uitgaan van de veronderstelling dat het grafelijk gezag in Friesland nauwelijks iets voorstelde en al heel vroeg, zo ergens in de 11e/12e eeuw, ten onder is gegaan. Verder zal ik de codificatie van de *Schoutenrechten* stellen op een tijdstip dat er nog bijna nergens in West-Europa een geschreven recht bestond. Ik deel wat betreft het eerste punt in grote lijnen de opvatting van de enige onderzoeker tot nu toe die hier anders over heeft gedacht, nl. de rechtshistoricus N.E. Algra. Hij stelt m.i. volkomen terecht dat een zo omvangrijk corpus van rechtsregels als de *Schoutenrechten* niet tot stand kan zijn gekomen, als het gezag van graven, schouten en andere feodale gezagsdragers nauwelijks van betekenis is geweest en al in de 11e/12e eeuw is verdwenen.<sup>6</sup> Wat betreft het punt van de verschriftelijking van het recht sluit ik mij aan bij de mening van R.H. Bremmer jr., die heeft aangetoond dat de Friese rechtsteksten, waaronder de *Schoutenrechten*, gelet op het gebruik erin van de volkstaal, niet ouder kunnen zijn dan de 13e eeuw en door de Friezen zelf moeten zijn geschreven.<sup>7</sup> Van een direct ingrijpen van bovenaf - dus van een koning of landsheer - kan geen sprake zijn geweest. Als dan tevens de hiervoor genoemde kenmerken - de grote omvang en de doorgevoerde rubricering - in de beschouwing worden betrokken, meen ik te mogen stellen dat de Friezen een bijzondere reden moeten hebben gehad om de codificatie van de *Schoutenrechten* ter hand te nemen. Het is naar die reden dat ik op zoek wil gaan, want zolang we die niet kennen, kunnen de *Schoutenrechten* niet in de juiste historische context worden geplaatst.

### 1.3. De visie van Algra

Degene die als laatste over de *Schoutenrechten* heeft geschreven, is de hiervoor al even genoemde N.E. Algra. Naar uit zijn uiteenzettingen blijkt, heeft hij met het door mij hier centraal gestelde probleem geworsteld. Hij heeft er namelijk in een aantal achtereenvolgende publicaties verschillende oplossingen voor aangedragen.

In een eerste artikel uit 1991 poneert hij de stelling dat de *Schoutenrechten* moeten worden gezien als een jurisprudentieverzameling.<sup>8</sup> Gelet op de verschillen in de titels van de rechterlijke functionarissen die als betrokkenen erbij worden genoemd, stammen de gedane uitspraken uit verschillende tijden. De tijdspanne waaraan moet worden gedacht valt tus-

---

6 N.E. Algra, 'De datearring fan it Skeltarjocht', in: *It Beaken* 1991, p. 1-33, aldaar p. 14-15.

7 R.H. Bremmer jr., *Hir is eskriven. Lezen en schrijven in de Friese landen rond 1300*, Hilversum/Leeuwarden 2004, p. 91-118.

8 Algra, 'De datearring', p. 3-5 en 14-15.

sen ongeveer 1080 en 1260/70, dat is de periode dat het grafelijke gezag in Friesland werd uitgeoefend door de bisschop van Utrecht (tot 1165), een door deze bisschop en de Hollandse graaf gezamenlijk benoemde condominiumgraaf (1165-1233) en de Hollandse graaf (na 1233). Op de vraag of er in deze lange periode nog bepaalde ontwikkelingen of gebeurtenissen zijn geweest, die de eerste stoot tot de opschriftstelling kunnen hebben gegeven, gaat hij niet in. Wel zegt hij dat het grootste deel van de tekst waarschijnlijk al was vastgelegd in de 12e eeuw, maar dat achteraf door bewerkers artikelen van later datum zijn toegevoegd en oudere artikelen zijn geactualiseerd.<sup>9</sup> De reden die Algra voor deze veronderstelling heeft gehad, moet worden gezocht in zijn opvatting dat met de in de *Schoutenrechten* genoemde graaf in het merendeel van de gevallen die van Holland bedoeld is geweest.<sup>10</sup> En omdat deze graaf pas in de loop van de 13e eeuw de alleenheerschappij over Friesland heeft weten te verwerven, moet er dus wel een omwerking in later tijd hebben plaatsgevonden. Blijkens een artikel uit 1996 is Algra nadien op een aantal punten tot een andere opvatting gekomen. De opschriftstelling van het oudste deel van het corpus (ongeveer de eerste 50 artikelen van het *Oude Schoutenrecht* omvattende) wordt hier door hem gesteld op rond 1166, dat is kort na de instelling van het door de Utrechtse bisschop en de Hollandse graaf gezamenlijk uit te oefenen condominium.<sup>11</sup> Zijn voornaamste argument daarvoor is dat met de in het eerste artikel van het *Oude Schoutenrecht* genoemde graaf, die blijkens de tekst van elders kwam en naar Friesland moest reizen, de condominiumgraaf moet zijn bedoeld.<sup>12</sup> Dit is dus een totaal andere opvatting dan de door hem in 1991 verdedigde. Maar de vraag waarom hij nu zo'n veel preciezere en andere datering geeft, wordt door hem helaas niet beantwoord.<sup>13</sup> Dit mag een ernstige omissie heten, omdat bij de juistheid van zijn keuze al op het eerste gezicht een groot vraagteken kan worden geplaatst. Algra gaat ervan uit dat het corpus is opgesteld om de condominiumgraaf over zijn rechten te informeren.<sup>14</sup> Hij vergeet echter uit te leggen hoe deze graaf - volgens hem in het algemeen iemand van 'buitenlandse' afkomst - de in het Fries gestelde artikelen van de *Schoutenrechten* heeft kunnen lezen. Als consequentie van deze veranderde opvattingen worden de latere artikelen van het *Oude Schoutenrecht*, de eerste artikelen van het *Jonge Schoutenrecht*, alsmede het

---

9 Ibidem, p. 24.

10 Ibidem, p. 2, 19 en 23.

11 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 110, 180 en 200.

12 Ibidem, p. 135.

13 Ibidem, p. 180 noot 446.

14 Ibidem, p. 110.

*Marktrecht* en het *Formulier betreffende de Schoutenban* nu door Algra gedateerd in de zgn. condominiumperiode (1165-1233).<sup>15</sup>

In een derde artikel, uit 1997, is Algra dan tenslotte nog eens apart ingegaan op de wordingsgeschiedenis van het *Jonge Schoutenrecht*. Het grootste deel van dit corpus zou stammen uit de regeerperiode van de Hollandse graaf Willem II (1234-1256), die vanaf 1247 tevens Rooms-koning van het Duitse Rijk was.<sup>16</sup> Een van de argumenten voor deze stelling ontleent hij aan de artikelen 3-5, die gaan over de *huslotha*, d.i. de door de Friezen te betalen koningsbelasting.<sup>17</sup> Het artikel waarin de inning ervan wordt geregeld, zou namelijk kunnen worden gedateerd op 1251. Als een ander argument noemt Algra het grote aantal artikelen betreffende de waterstaat, waarvan de vastlegging zou kunnen samenhangen met de grote overstromingen van 1248 en 1249.<sup>18</sup> Van de laatste artikelen uit het *Jonge Schoutenrecht* veronderstelt Algra dat zij dateren uit de nadagen van het grafelijke bewind - zo rond 1260/70 - omdat de graaf zelf er nog zelden in wordt genoemd. Met deze argumenten van Algra heb ik grote moeite, omdat de erin gelegde verbanden willekeurig gekozen lijken te zijn. De *huslotha* was een belasting die bijna de hele middeleeuwen in Friesland heeft bestaan en overstromingen hebben er in datzelfde tijdsbestek ook in andere jaren plaatsgevonden.

Volgens mij heeft Algra de juiste datering van de codificatie van de *Schoutenrechten* niet gevonden. Oorzaak daarvan lijkt mij dat hij de politieke betekenis die aan deze wetten moet worden toegekend, niet heeft doorgrond. Zoals ik verderop zal laten zien, wordt met name in het *Oude Schoutenrecht* een voorstelling van het bestaande rechtssysteem gegeven die onmogelijk ooit realiteit kan zijn geweest. Algra heeft dit ook wel opgemerkt, maar gemeend er een in zijn opvatting passende verklaring voor te kunnen geven, nl. dat door de lange tijd dat de codificatie heeft geduurd er verschillende rechtssystemen door elkaar zijn geraakt.<sup>19</sup> Dat deze verklaring nauwelijks verenigbaar is met zijn mening dat de *Schoutenrechten* in de tijd van de heerschappij van de Hollandse graven moeten zijn bewerkt, zegt hij niet. Het hier gesignaleerde verschijnsel kan echter ook op een heel andere wijze worden verklaard. De *Schoutenrechten* zouden kunnen stammen uit een tijd dat het landsheerlijk rechtssysteem al niet meer functioneerde. Er was dus geen kant-en-klaar voorbeeld van

---

15 Ibidem, p. 184.

16 N.E. Algra, 'Een datering van het "jong" Schoutenrecht', in: *It Beaken* 1997, p. 57-91, aldaar p. 75-78 en 81.

17 Ibidem, p. 72-75.

18 Ibidem, p. 64.

19 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 122-125 en 157.

voorhanden, toen behoefte aan een nieuwe invulling ervan ontstond. Er moest derhalve een reconstructie van worden gemaakt. Bij de invoering in de praktijk van deze reconstructie bleken echter aanpassingen noodzakelijk, omdat de actuele politieke situatie dat vereiste. Concreter gezegd, de codificatie van de *Schoutenrechten* gaat terug tot een tijd waarin er sprake is geweest van een poging om tot herstel van het grafelijke gezag te komen, maar het beleid om dat doel te bereiken wegens gerezen politieke problemen niet steeds consistent is geweest. Deze hypothese verdient zeker overweging omdat in Westerlauwers Friesland meerdere keren, tot zelfs in de 14e en 15e eeuw toe, van dit soort pogingen zijn ondernomen. Dat hiervan uitgaande het ontstaan van de *Schoutenrechten* zich beter laat verklaren dan met Algra's theorieën, hoop ik in de volgende bladzijden aan te kunnen tonen.

## 2. De uiterlijke kenmerken van de Schoutenrechten

### 2.1. De taal

Een van de meest opvallende uiterlijke kenmerken van de *Schoutenrechten* is het gebruik ervan van het Fries. Zoals door Bremmer in zijn algemene studie over de opkomst van het Fries als schrijftaal aannemelijk is gemaakt, kan alleen al op grond van dit feit een datering van de *Schoutenrechten* eerder dan de 13e eeuw zo goed als worden uitgesloten.<sup>20</sup> De Friese gebieden blijken wat betreft het gebruik van de volkstaal in officiële documenten de algemene ontwikkeling in West-Europa te hebben gevolgd. Dit betekent dat wie overeind wil houden dat een in het Fries geschreven wettekst ouder is dan de zojuist genoemde datum, hiervoor heel goede argumenten moet overleggen. Een veronderstelling als dat er in Friesland ook wel eerder eens iets op papier zal zijn gezet - Algra denkt dat de eerste codificatie van de *Schoutenrechten* het werk is geweest van een *asega*, maar noemt hiervoor geen enkel bewijs<sup>21</sup> - is in dezen niet voldoende.

Omdat we ervan mogen uitgaan dat buiten Friesland vrijwel niemand het Fries machtig zal zijn geweest, is tevens door Bremmer gesteld dat dit soort wetteksten pas kan zijn ontstaan toen er in eigen land behoefte aan ontstond.<sup>22</sup> Er moet een bestuurlijke infrastructuur in het land aanwezig zijn geweest, die deze wetten tot stand heeft kunnen brengen. En dat is zeker ook niet eerder dan in de 13e eeuw het geval geweest.

---

20 Bremmer, a.w., p. 95.

21 Algra, 'De datearring', p. 5. Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 123.

22 Bremmer, a.w., p. 80-82 en 84-86.

Wat door Bremmer naar voren is gebracht, lijkt mij nauwelijks voor betwisting vatbaar en vormt derhalve een belangrijk uitgangspunt voor mijn theorie.

## 2.2. De uiterlijke vormgeving

Als een ander zeer opvallend kenmerk van de *Schoutenrechten* noemde ik al de in de teksten doorgevoerde rubricering. Ook Algra heeft daarop gewezen, maar de conclusies die hij hieraan verbindt, kan ik niet volgen. Waarschijnlijk geleid door zijn uitgangspunt dat de *Schoutenrechten* een lange ontstaansgeschiedenis hebben doorgemaakt, heeft hij geprobeerd aannemelijk te maken dat de codificatie van de te onderscheiden tekstrubrieken of delen daarvan tot verschillende tijden teruggaat.<sup>23</sup> De bewijzen die hij hiervoor overlegt - vooral gebaseerd op wijzigingen in de titulatuur van de betrokken rechtsambtenaren - zijn echter m.i. weinig overtuigend en pleiten in sommige gevallen zelfs meer tegen zijn opvatting dan ervoor.

Zo komen in het *Oude Schoutenrecht* de artikelen waarin de *frana* - volgens Algra een rechtsfunctionaris uit de bisschoppelijke tijd - wordt genoemd overal verspreid in de tekst voor, in de artikelen na nr. 50 zelfs vaker dan ervoor.<sup>24</sup> Alleen in het *Jonge Schoutenrecht* ontbreken zij nagenoeg. Dit gegeven kan - aannemende dat Algra's typering van de *frana* juist is - dus niet dienen om de tijdsverschillen in de codificatie van de door hem in het *Oude Schoutenrecht* onderscheiden tekstgedeelten te bewijzen. Wat Algra zegt over een andere aanwijzing voor zijn opvatting - de verdwijning van de titel vrije Fries in het *Jonge Schoutenrecht* - klopt niet.<sup>25</sup> Die titel wordt ook in de laatste 20/25 artikelen van het *Oude Schoutenrecht* al niet meer aangetroffen. Hoewel dit zou kunnen wijzen op een cesuur in het *Oude Schoutenrecht*, staat hier tegenover dat een titel als die van koningsgetuige weer overal in het corpus voorkomt.<sup>26</sup> De betiteling van deze getuigen als *atten* (=gezworenen) blijkt dan echter weer een exclusief kenmerk van het *Jonge Schoutenrecht* te zijn.<sup>27</sup> Het enige dat volgens mij met een redelijke mate van zekerheid uit deze gegevens kan worden afgeleid, is dat de *Schoutenrechten* niet in een keer tot stand zijn gekomen. Het

---

23 Algra, 'De datearring', p. 23.

24 *Oude Schoutenrecht*, art. 22-25 (in de andere teksten vormen zij één artikel), 33, 44, 52, 53, 54, 55 (?), 56, 66, 67 en 76. *Jonge Schoutenrecht*, art. 1.

25 Algra, 'Een datering', p. 64. De laatste vermelding is in art. 58 van het *Oude Schoutenrecht*.

26 Voor het eerst in artikel 2 van het *Oude Schoutenrecht*. Voor het laatst in artikel 41 van het *Jonge Schoutenrecht*.

27 Algra, 'Een datering', p. 68.



lijkt erop dat er cesuren zijn te onderscheiden tussen de eerste 50/60 en de laatste 20/30 artikelen van het *Oude Schoutenrecht* en tussen het *Oude* en het *Jonge Schoutenrecht*. Maar of deze cesuren samenhangen met zulke grote tijdsverschillen in codificatie als Algra veronderstelt, valt met deze gegevens niet te bewijzen. De *frana* komt tot in een van de laatste artikelen van het *Oude Schoutenrecht* voor, en de koningsgetuige wordt zelfs aan het einde van het *Jonge Schoutenrecht*, als ook de *atte* al acte de présence heeft gegeven, nog genoemd. Dit wijst er toch eerder op dat er tussen de codificaties van de delen van het *Oude Schoutenrecht* niet een al te lange tijd is verlopen - anders was de *frana*, die, naar Algra's zeggen, kort na 1165 van het toneel is verdwenen, niet meer in de 'latere' artikelen ervan opgenomen - en dat zelfs het verschil in codificatietijd tussen het *Oude* en het *Jonge Schoutenrecht* niet al te groot is geweest, want anders was de titel koningsgetuige wel volledig door die van *atte* verdrongen.

Volgens mij moet de verklaring voor het hier gesignaleerde verschijnsel dan ook in een heel andere richting worden gezocht. Ik ga mee met Algra's opvatting dat de *Schoutenrechten* een jurisprudentieverzameling vormen, waarin het in landsheerlijke tijd geldende recht wordt beschreven. Maar de codificatie van dit materiaal heeft m.i. pas achteraf plaatsgevonden, en waarschijnlijk zelfs niet eerder dan in de tijd dat het landsheerlijk rechtssysteem al niet meer bestond. Aldus kan niet alleen worden verklaard dat het materiaal zo keurig is gerubriceerd, maar ook dat in de erin vastgelegde rechtsordening en in de voor de rechtsambtenaren gebruikte titulatuur tegenstrijdigheden zijn geslopen. Ik zal dit laatste nader toelichten.

De titel *frana* komt zeer verspreid in het *Oude Schoutenrecht* voor. Zo wordt hij in de artikelen 43 t/m 48, die een tekstrubriek vormen en handelen over de gerechtelijke tweekamp, één keer, in artikel 44, vermeld. In de artikelen 45, 47 en 48 wordt de schout als de bevoegde rechtsambtenaar genoemd. Hetzelfde verschijnsel vinden we in de artikelen 68 t/m 76, die de rubriek over het erfrecht vormen en die volgens Algra behoren tot het jongere deel van het *Oude Schoutenrecht*. Hier is alleen in artikel 76 sprake van de *frana*, in de artikelen 69 en 71 is het de schout die als leider van het gerecht optreedt. Hieruit blijkt dat de *frana* slechts zo nu en dan voorkomt en dat wat betreft functie geen onderscheid tussen hem en de schout wordt gemaakt. De enige verklaring die hiervoor kan worden bedacht, is dat bij de totstandkoming van het *Oude Schoutenrecht* de ordening in rubrieken voorop heeft gestaan en dat de namen *frana* en schout al in het oorspronkelijke materiaal zijn voorgekomen. Dit materiaal kan van verschillende ouderdom zijn geweest - op dit punt kom ik in ander verband terug - maar bij de totstandkoming van de tekst die ons is overgeleverd, heeft dat criterium geen rol gespeeld. Dit laatste wijst erop dat

moet worden uitgegaan van een opstelling achteraf en dat, tevens gelet op de overlappingen in de functieomschrijvingen van *frana* en schout, de precieze tijd van ontstaan zelfs in de na-landsheerlijke periode moet worden gezocht. Het naast elkaar voorkomen van *frana* en schout, op de wijze zoals hierboven beschreven, zou dan in verband kunnen worden gebracht met pogingen om tot een herstel van hun functies te komen. In de oorspronkelijke opzet zou alleen zijn gedacht aan een wederinstelling van de schouten, later heeft men ook aan de *frana* zijn plaats willen teruggeven. De merkwaardige spreiding van de artikelen met de *frana* zou zo zijn verklaard: zij dragen duidelijk het karakter van toevoegingen. Ook de tegenstrijdigheden in de tekst worden in dit licht begrijpelijk: in de oudste versie was de schout de enige rechtsambtenaar geweest die zo'n beetje alle taken moest vervullen - later heeft men een aantal daarvan alsnog aan de *frana* gegeven, omdat ze hem van oudsher toekwamen. Verderop zal ik op dit punt uitvoeriger terugkomen.

Wat betreft de tijdspanne waarover de codificatie van de *Schoutenrechten* zich heeft uitgestrekt, kunnen nog twee andere feiten worden genoemd, die erop duiden dat deze periode niet al te lang moet worden genomen. Zo begint het overgrote deel van de artikelen van zowel het *Oude* als het *Jonge Schoutenrecht* steeds met hetzelfde zinnetje: 'Dit is recht...'. Er mag dus worden gesproken van een zekere gelijkheid in de vormgeving van de artikelen. En dat is iets wat mij moeilijk verklaarbaar lijkt als de codificatie een eeuw of nog veel langer zou hebben geduurd. Dezelfde conclusie mag m.i. worden verbonden aan het feit dat in het overgrote deel van de artikelen, doorgaans aan het einde ervan, steeds weer onveranderd een boetebedrag van 2 pond wordt genoemd. Alle onderzoekers voor mij zijn het erover eens dat met dit bedrag de Hollandse gravenboete wordt bedoeld.<sup>28</sup> Dit betekent dat de tekst van de *Schoutenrechten* die wij kennen uit de periode van het Hollandse bestuur over Friesland moet stammen, dus in elk geval niet ouder is dan de 13e eeuw en mogelijk nog wel jonger (ik denk aan de korte perioden van herstel van dit bestuur in de 14e/15e eeuw).

### 3. De inhoudelijke kenmerken van de Schoutenrechten

Algra heeft zijn dateringen voor een groot deel gebaseerd op de door hem opgestelde theorie dat er in de *Schoutenrechten* twee rechterlijke organisaties zouden voorkomen die van verschillende ouderdom zijn. Hij onderscheidt een bisschoppelijke organisatie, geleid door de *frana*, die

---

28 Algra, 'De datearring', p. 17.

heeft gefunctioneerd van ongeveer 1080 tot 1165, en een grafelijke organisatie, steunende op de schouten, die de opvolger van de eerstgenoemde organisatie is geweest en die heeft bestaan tot ongeveer 1270.<sup>29</sup> Van de eerste wordt als dienstdoende rechtsfunctionaris alleen nog de *frana* in sommige artikelen genoemd, omdat bij de voor de condominiumgraaf gemaakte versie van de *Schoutenrechten* de naam van de bisschop is vervangen door die van de graaf. Algra wijst een aantal ongerijmdheden in de tekst aan die de bewijzen voor deze bewering zouden vormen.<sup>30</sup> Die hoef ik hier niet te bespreken, omdat er volgens mij een verkeerde uitleg van wordt gegeven. Om dat aan te tonen, zal ik nader ingaan op de posities van de *frana*, graaf en schout, zoals die uit de *Schoutenrechten* naar voren komen.

### 3.1. De *frana*

Het onderdeel waar het in Algra's theorie vooral om draait, is zijn opvatting omtrent de bijzondere positie van de *frana*. Volgens hem is de *frana* een met de koningsban uitgeruste rechtsambtenaar geweest, die uitsluitend in het onder de bisschop van Utrecht staande deel van het Friese gebied is voorgekomen. Tegen deze opvatting heb ik mij al eerder gekeerd.<sup>31</sup> De *frana* is ook bekend uit andere Friese landen die onder een graaf stonden, en moet worden gezien als een landsschout. In de *Zeventien Keuren* en *Vierentwintig Landrechten*, de wetteksten waarin de *frana* het meest frequent optreedt, komen we hem echter tegen als koningsvoogd. Algra meent dat deze functieomschrijving oorspronkelijk is en teruggaat tot de bisschoppelijke tijd. Volgens mij is hier echter sprake van een in later tijd doorgevoerde verandering in status. De opstelling van de *Keuren* en *Landrechten* houdt m.i. verband met de erkenning van Friesland als konings- of rijksonmiddellijk gebied in de tijd van Roomskoning Willem.<sup>32</sup> Men heeft toen in de meeste Friese gebieden de grafelijke landsschout verheven tot koningsvoogd. In mijn visie is de *frana* dus helemaal niet in 1165 van het toneel verdwenen. Heb ik hierin gelijk, dan kan aan zijn aanwezigheid geen bewijs voor Algra's theorie worden ontleend en hoeft de codificatie van de *Schoutenrechten* niet tot in de 12e eeuw te worden teruggedateerd.

---

29 Ibidem, p. 15-21. Voor het eerst is deze theorie door hem gelanceerd in 1966. N.E. Algra, *Ein. Enkele rechtshistorische aspecten van de grondeigendom in Westerlauwers Friesland*, Groningen 1966, p. 26-27.

30 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 122-125 en 157.

31 J.R.G. Schuur, 'Het ontstaan van de Zeventien Keuren en Vierentwintig Landrechten', in: *It Beaken* 2010, p. 175-214, aldaar p. 189-192.

32 Ibidem, p. 196-199.

Om deze redenering aanvaardbaar te maken, moet daarvoor echter nog wel een hinderpaal uit de weg worden geruimd. De *frana* die we in de *Schoutenrechten* tegenkomen, is namelijk zonder twijfel een landsschout geweest. Aan deze conclusie valt niet te ontkomen, want de *frana* int net als de schouten de grafelijke boete van 2 pond. Maar desondanks meen ik mijn visie overeind te kunnen houden omdat, zoals met bronnen valt aan te tonen, de *frana* in het deel van Friesland waarvoor de *Schoutenrechten* golden een dubbelfunctie vervulde: hij was én landsschout én koningsvoogd. In die hoedanigheid treffen we hem aan in de versie van het met zekerheid uit Westerlanders Friesland afkomstige *Derde Landrecht*.<sup>33</sup> Daar int de *frana* eerst voor de koning diens boete en vervolgens voor de graaf de zijne van 2 pond. De *frana* wordt hier dus voorgesteld als de vertegenwoordiger van zowel de koning als de graaf. Zoals in het *Jonge Schoutenrecht* wordt gezegd, gold voor de schouten hetzelfde. De schout was gerechtigd de *huslotha* te innen, omdat hij de voogd van zowel de koning als de graaf was.<sup>34</sup> M.i. mag uit deze feiten worden geconcludeerd dat in deze rechtsbronnen uit Westerlanders Friesland *frana* en schouten werden gezien als de vertegenwoordigers van én koning én graaf. Dit laatste mag worden geduid als een opmerkelijk verschijnsel. Rijks-onmiddellijkheid en grafelijkheid zijn in beginsel twee niet met elkaar te verenigen rechtssystemen. Maar de opstellers van de hier genoemde wetteksten hebben daar kennelijk anders over gedacht.

Op grond van het bovenstaande is het niet meer nodig het naast elkaar voorkomen van *frana* en schout a priori op te vatten als een onmogelijkheid. Men heeft in de *Schoutenrechten* geprobeerd twee rechtssystemen - een koninklijke en een grafelijke - die in feite elkaar uitsluiten, op één noemer te brengen. Dit is gedaan op basis van het principe dat alle rechtsambtenaren vertegenwoordigers van de koning waren. Dit principe wordt in het eerste artikel van het *Oude Schoutenrecht* expliciet genoemd als ook geldende voor de graaf.<sup>35</sup> Alvorens de Friezen hem hoefden te huldigen, diende de graaf zijn door de koning bezegelde aanstellingsbrief te tonen. Het toevoegen aan de naam van de getuigen van het epitheton 'konings-' is volgens mij ingegeven door hetzelfde principe. Er hoeven in de *Schoutenrechten* dus geen twee rechtsordeningen die na elkaar hebben bestaan, te worden onderscheiden. Het gaat slechts om één rechtsordering die door de Friezen bewust is geconstrueerd. Uit de *Schoutenrechten* moest blijken dat Friesland een onder de koning staand

33 Buma/Ebel, a.w., p. 154-155.

34 Ibidem, p. 208-209 (*Jonge Schoutenrecht*, art. 4).

35 Ibidem, p. 74-75 (*Oude Schoutenrecht*, art. 1).

gebied was, waar de rechtsmacht werd uitgeoefend door koninklijke ambtenaren, maar waar ook een graaf aanwezig was. Op de vraag waarom deze 'vreemde' constructie is bedacht, zal ik later ingaan, als ook andere uitingen ervan zijn besproken.

Als wordt aangenomen dat ten tijde van de codificatie van de *Schoutenrechten* de *frana* nog niet van het toneel is verdwenen, laat de opneming van deze functionaris in de tekst zich als volgt verklaren. Hij is toegevoegd, omdat men nog van zijn bestaan wist, en men de functie die hij van oudsher had uitgeoefend weer inhoud wilde geven. Over wat de reden van dit laatste kan zijn geweest, kom ik nog te spreken. Met deze verklaring wordt recht gedaan aan de bronnenoverlevering. De *frana* komt namelijk nog voor in een oorkonde uit ongeveer 1330,<sup>36</sup> wat nauwelijks verklaarbaar is als hij toen, zoals Algra meent, al bijna twee eeuwen uit het gezichtsveld verdwenen was geweest. Al met al ontstond er zo wel een rechtsfiguur die in feite niet kon. De *frana* had men eerder in de *Zeventien Keuren* en *Vierentwintig Landrechten* gepromoveerd tot koningsvoogd. Maar volgens de *Schoutenrechten* was er ook een graaf en die kon toch onmogelijk worden gedegradeerd tot een ondergeschikte van de *frana*. Om uit dit dilemma te komen, heeft men in de *Schoutenrechten* alle rechtsambtenaren verheven tot vertegenwoordigers van de koning. Aldus is een rechtsordering op papier komen te staan die niet meer logisch in elkaar zat en die zo in de praktijk eigenlijk niet kan hebben gefunctioneerd. Over wat hierachter heeft gezeten, later meer.

Hier wil ik alleen nog een opmerking maken over het begrip konings- of Rijksonmiddellijkheid. Volgens de gangbare opvatting gaat dit rechtsprincipe terug tot de 13e eeuw,<sup>37</sup> wat een belangrijke aanwijzing voor de door mij bepleite late datering van de *Schoutenrechten* vormt.

### 3.2. De graaf

Dat wat in het bovenstaande werd gesteld met betrekking tot de opneming in de tekst van de artikelen met de *frana*, blijkt ook te gelden voor die met de graaf. Ook hieraan is door Algra volledig voorbijgegaan.

Immers, als het *Oude Schoutenrecht* bedoeld zou zijn geweest om de condominiumsgraaf over zijn rechten te informeren, dan had men daar ergens in de tekst toch wel een goed kloppend overzicht van gegeven.

---

36 N.E.Algra, 'De zeilroute der officials door Friesland', in: Ph.H. Breuker (red.), *Landrecht der Vriesne: tekstuitgave en commentaar*, Leeuwarden 1996, p. 254-269, aldaar p. 257.

37 Schuur, 'Het ontstaan', p. 192-193.

In werkelijkheid staan de artikelen dienaangaande echter net zo als die betreffende de *frana* zeer verspreid in de tekst en wordt de inhoud ervan gekenmerkt door tegenstrijdigheden.

Meteen het eerste artikel van het *Oude Schoutenrecht* gaat over de graaf en illustreert wat ik zei.<sup>38</sup> In de openingszin ervan wordt ten aanzien van de stand van de graaf de eis geformuleerd dat hij moest zijn van *fulre berte*, d.w.z. vol- en vrijgeboren. Dit is dezelfde eis die gold voor een vrije Fries,<sup>39</sup> dus voor degene die in de *Schoutenrechten* het rechtssubject was. Dit wekt bevreemding. We kennen uit Friesland alleen ‘buitenlandse’ graven. En die zullen niet alleen van deze standsomschrijving weinig hebben begrepen, maar zich ook zeker niet als gelijken van hun onderdanen hebben willen zien. Dat dit mag worden aangenomen voor de in het onderhavige artikel genoemde graaf, blijkt uit het vervolg van de tekst, waarin een beschrijving wordt gegeven van zijn reisroute in Westergo. De graaf zou het land binnenkomen via de zgn. *Sudamoeta* (= zuidelijke monding) en vandaar vervolgens doorreizen naar Franeker. Het gaat hier dus zonder twijfel om een ‘buitenlandse’ graaf.

Ook hetgeen in hetzelfde artikel staat vermeld over zijn aanstelling door de koning is niet meteen begrijpelijk. Algra heeft het van toepassing verklaard op de condominiumgraaf, die een koninklijk ambtenaar was. Maar zeker is dit allerm minst, omdat deze eis ook door de Friezen kan zijn bedacht om de macht van de graaf te beperken. Tegen een grafelijk gezag op basis van erfelijkheid kon zo een dam worden opgeworpen.

De volgende artikelen waarin over de rechten van de graaf wordt gesproken, zijn de nrs. 16 en 17.<sup>40</sup> Van beide is duidelijk, zoals ook Algra al heeft opgemerkt, dat zij in de tekst ‘verdwaald’ zijn, want zij staan tussen een reeks artikelen die handelen over dijken, wegen e.d. Er worden twee zaken in genoemd: de grafelijke ban en de tijd van het jaar, 21 juni tot 21 september, dat de graaf in Friesland verblijf zou houden. Van deze laatste regeling kan worden vastgesteld dat zij is geënt op die welke gold voor de bisschop van Utrecht.<sup>41</sup> Zij kan in elk geval niet worden betrokken op de condominiumgraaf, die elk jaar in het voorjaar naar Friesland diende te komen. Dit laatste pleit uiteraard sterk tegen Algra’s theorie, al heeft hij wel geprobeerd dit feit weg te redeneren.<sup>42</sup>

38 Zie noot 35.

39 N.E. Algra, ‘The relation between Frisia and the Empire 800-1500 in the light of the Eighth of the Seventeen Statutes’, in: *Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik* 1998, p. 1-76, aldaar p. 52-53. Zie ook: N.E. Algra, *Oudfries Recht*, Leeuwarden 2000, p. 275-279.

40 Buma/Ebel, a.w., p. 80-81. Algra, ‘Rechtshistorische aspecten’, p. 112.

41 Algra, ‘Rechtshistorische aspecten’, p. 122.

42 Ibidem, p. 181.

Weer op een andere plaats, nl. in de artikelen 26-31, wordt ingegaan op de rol van de graaf bij het *bodding* (= geboden ding).<sup>43</sup> De graaf had het recht éénmaal per vier jaar dit gerecht voor te zitten, althans als hij dat wilde. Zo niet, dan viel deze taak toe aan de schouten. Ook deze toevoeging meen ik te mogen kwalificeren als opmerkelijk. Ze suggereert dat het allerminst zeker was of de graaf wel kwam.

In dit tekstgedeelte wordt de graaf ook genoemd in verband met het zgn. *fimelthing*. Zoals Algra heeft uitgelegd, stuiten we hier zeer waarschijnlijk op een onjuistheid, want het *fimelthing* lijkt een kerkelijke rechtbank te zijn geweest waar de graaf niets mee te maken had.<sup>44</sup>

Dan duurt het tot de artikelen 57-61 alvorens mededeling wordt gedaan over het grafelijk hofgerecht.<sup>45</sup> Ook in deze tekststrubriek stuiten we op verschillende onduidelijkheden. Zo staat in artikel 57 dat de graaf mocht optreden bij een *woesting*, als hij er was - dus weer die onzekerheid over zijn verschijning. Het grootste probleem vormt echter het feit dat een gerecht van deze aard wordt genoemd. Een hofgerecht had namelijk geen bestaansrecht als er ook al een *bodding* was, waarvoor de onderdanen werden opgeroepen.<sup>46</sup>

Overzien we het voorgaande als geheel, dan ontstaat er een beeld dat nauwelijks realiteitswaarde kan hebben gehad. Soms lijkt het zelfs alsof er maar iets is opgeschreven, omdat over de werkelijke inhoud van de grafelijke rechten weinig vaststond. Dit is ook heel goed denkbaar, want een geregeld grafelijk bestuur zoals dat bijvoorbeeld in Holland bestond, is in Friesland nooit van de grond gekomen. Gelet op de tweemaal in de artikelen over de graaf voorkomende bepaling 'als hij wilde', werd wat er staat niet strikt nageleefd. De graaf heette er te zijn, maar of hij zich in werkelijkheid liet zien, was de vraag. Zoals in de spreiding van de artikelen met de graaf tot uiting komt, zijn ze net als die met de *frana* toegevoegd. Men heeft ze erin gebracht, omdat graaf en *frana* een plaats in de rechtsordering moesten krijgen. Maar de sleutelrol daarin speelden zij niet - die kwam toe aan een andere rechtsambtenaar.

### 3.3. De *schout*

Een schrill contrast met het laatstgenoemde vormt het bepaalde betreffende de schout. Hij lijkt de figuur te zijn geweest om wie alles draaide. Uit de inhoud van de artikelen blijkt dat de schout betrokken was bij na-

---

43 Buma/Ebel, a.w., p. 84-87.

44 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 118-121.

45 Buma/Ebel, a.w., p. 108-111.

46 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 123 en 126.

genoeg alle zaken die in de *Schoutenrechten* ter sprake komen: van toezicht op wegen en dijken tot het regelen van de godsoordelen en de uitvoering van de doodstraf.<sup>47</sup> Hij was de plaatsvervanger van de graaf in het *bodding* en het grafelijk hofgerecht;<sup>48</sup> de *frana* wordt in dit verband nergens genoemd. Zijn gerecht wordt voorgesteld als de voortzetting van het *echte ding*<sup>49</sup> - dat is het grafelijke gerecht dat driemaal per jaar door alle vrije onderdanen moest worden bezocht. Alleen voor de schout is een apart formulier opgesteld, waarin de inhoud van zijn ban wordt omschreven. Kortom, de schout is in de *Schoutenrechten* de rechter die nagenoeg voor alle zaken competent is.

Waar ik in het kader van mijn onderzoek echter in het bijzonder de aandacht op wil vestigen, zijn de artikelen waarin in dezelfde zaak soms de schout als de bevoegde rechtsambtenaar wordt genoemd, en soms de *frana* en/of de graaf. Ik bracht in mijn uiteenzetting over de *frana* al een paar voorbeelden ervan ter sprake, ter complementering van mijn bewijsvoering volgen hier nog enkele.

De leiding bij een *woesting* kwam volgens artikel 33 van het *Oude Schoutenrecht* toe aan de *frana*, maar volgens artikel 57 van dezelfde bron aan de graaf, en als die er niet was aan de schout.<sup>50</sup> In het *Jonge Schoutenrecht* wordt in artikel 18 de schout als de enige betrokkene erbij genoemd, maar in artikel 34 van dit deel van de tekst wordt naast de schout ook weer de graaf vermeld.<sup>51</sup> Afgaande op artikel 54 van het *Oude Schoutenrecht* was het *echte ding* een instelling die behoorde tot de competentie van de *frana*.<sup>52</sup> Eerder in de tekst, in artikel 35, en in het *Formulier betreffende de Schoutenban* wordt echter gezegd dat dit gerecht onder leiding stond van de schout.<sup>53</sup> Hieruit blijkt dat de gesignaleerde tegenstrijdigheid vrij vaak en in meerdere delen van de tekst voorkomt. Bij het vinden van een verklaring ervoor moet hiermee rekening worden gehouden.

Als ervan wordt uitgegaan, zoals Algra doet, dat de tekst van de *Schoutenrechten* die wij kennen een bewerking is van ouder materiaal, dan had men mogen verwachten dat ongerijmdheden als de hier genoemde

---

47 Buma/Ebel, a.w., p. 80-81 (*Oude Schoutenrecht*, art. 15: toezicht op wegen), p. 98-99 (*Oude Schoutenrecht*, art. 45: regeling van de tweekamp) en p. 224-225 (*Jonge Schoutenrecht*, art. 25: voltrekking van de doodstraf aan een dief).

48 Ibidem, p. 86-87 en 108-109 (*Oude Schoutenrecht*), art. 29 en 57.

49 Ibidem, p. 202-203 (*Formulier betreffende de Schoutenban*, art. 1).

50 Ibidem, p. 86-89 en 108-109 (*Oude Schoutenrecht*), art. 33 en 57.

51 Ibidem, p. 220-223 en 230-237 (*Jonge Schoutenrecht*), art. 18 en 34.

52 Ibidem, p. 106-107 (*Oude Schoutenrecht*), art. 54.

53 Ibidem, p. 88-91 (*Oude Schoutenrecht*, art. 35) en p. 202-203 (*Formulier betreffende de Schoutenban*).



waren geëlimineerd. En dit te meer, omdat dit ten aanzien van andere tekstonderdelen - Algra noemt als voorbeelden de verwijdering van de naam van de bisschop en de gelijktrekking van de boeten<sup>54</sup> - wel consequent is gebeurd. Voor het laten staan van de door mij genoemde ongerijmdheden geeft Algra geen verklaring. Volgens mij moet het gesignaleerde in verband worden gebracht met het proces van desintegratie - het uiteenvallen van de goën in landen en delen - dat zich aan het voltrekken was. De *frana* was er nog of in elk geval was er tot voor kort geweest, maar zijn taken waren inmiddels grotendeels door de schouten overgenomen. Het oude grafelijke gerecht - in het geval van Westergo dat te Franeker - was hierdoor van minder belang geworden. Voor de deelsgerechten van de schouten gold het omgekeerde. De delen - in Westergo waren dat Franeker Ouddeel, Wonseradeel en Wagenbrugge - waren bezig uit te groeien tot praktisch zelfstandige landen.<sup>55</sup>

Wordt deze verklaring van mij aanvaard, dan is een zeer belangrijke aanwijzing voor de bepaling van de ouderdom van de *Schoutenrechten* gevonden. Het uiteenvallen van de goën in landen is een verschijnsel uit de latere middeleeuwen. De oudste bewijzen ervoor dateren pas uit de tweede helft van de 13e eeuw, als de tijd van de Friese vrijheid al haar intrede heeft gedaan.<sup>56</sup> Mogelijk is het verschijnsel al in de grafelijke tijd begonnen. Het feit dat dezelfde taken soms door de *frana*, soms door de schouten worden uitgeoefend, zou als een aanwijzing in die richting kunnen worden opgevat.

Nog eens overwegende wat in het bovenstaande over de taakomschrijvingen van de graaf, *frana* en schout is gezegd, kom ik tot de constatering dat veel van wat er staat eenvoudigweg niet kan kloppen. *Frana* en schout doen in een groot aantal gevallen precies hetzelfde en, als hij er is, de graaf ook nog eens. Een dergelijke verwarring kan m.i. maar op één manier worden verklaard: de codificatie van de *Schoutenrechten* heeft niet plaatsgevonden in de tijd dat het landsheerlijk bestuur nog regelmatig functioneerde, maar pas erna. Hoe dat bestuur eruit had gezien, was nog ongeveer bekend - dus het kan niet al te lange tijd na de verdwijning ervan zijn geweest. Maar er hadden zich inmiddels wel nieuwe ontwikkelingen voorgedaan, zoals de desintegratie van het go en de erkenning van Friesland als rijksonmiddellijk gebied, die in de tekst hun neerslag hebben gevonden. De ongerijmdheden in de taakomschrijvingen van de

---

54 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 157 (Eliminering van de naam van de bisschop). Algra, 'De datearring', p. 17 (Gelijktrekking van de boetes).

55 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 138 en 160-161.

56 J.R.G. Schuur, 'De herkomst van het Karelsprivilege', in: *It Beaken* 2005, p. 53-78, aldaar p. 57-58.

rechtsfunctionarissen kunnen m.i. alleen zo bevredigend worden verklaard. Zoals uit de plaatsing van de artikelen betreffende de graaf en de *frana* kan worden opgemaakt, zijn zij toevoegingen. Dit wijst erop, dat toen met de opschriftstelling van de *Schoutenrechten* werd begonnen, de deelsschout al de centrale spil in het rechtssysteem was geworden. De artikelen met de graaf en de *frana* moeten later zijn opgenomen, omdat men een vroegere situatie wenste te herstellen. Dit brengt mij tot de veronderstelling dat de codificatie van de *Schoutenrechten* in verband staat met een van de latere, in de 13e/14e eeuw, door de Hollandse graven ondernomen pogingen om het landsheerlijk gezag in Friesland te herstellen. Gelet op mijn andere onderzoeksresultaten zou dit qua tijd heel goed kunnen.

### 3.4. De rijksonmiddellijke status van Friesland

In het voorgaande is nog een tegenstrijdigheid geconstateerd - die tussen grafelijkheid en Rijksonmiddellijkheid - die vraagt om een nadere verklaring. Algra heeft de tegenstelling tussen deze beide rechtsbegrippen niet expliciet aan de orde gesteld, maar er vermoedelijk wel aan gedacht, anders had hij niet beweerd dat Westerlauwers Friesland haar rijksonmiddellijke status later heeft verworven dan de oostelijker gelegen Friese gebieden.<sup>57</sup> Op grond van deze aanname kon hij stellen dat de *Schoutenrechten* stammen uit de tijd dat alle staatsmacht nog als een afgeleide van die van de koning werd beschouwd.<sup>58</sup> De aan graaf en schout toegekende koninklijke status moet volgens hem hieruit worden verklaard. Deze situatie heeft tot in de 12e eeuw bestaan. De door hem gegeven dateringen van de *Schoutenrechten* gaan ongetwijfeld mede op deze redenering terug.

Hoe Algra verder over deze kwestie heeft gedacht, treedt duidelijk aan de dag bij zijn bespreking van het begrip vrije Fries.<sup>59</sup> Dat ik Algra ook op dit punt niet kan volgen, heb ik eerder al eens uiteengezet,<sup>60</sup> maar in het kader van het onderhavige onderwerp moet ik er nog even op terugkomen. Het mag ongetwijfeld opvallend heten - in andere rechtsbronnen komt het niet in deze mate voor - dat in het *Oude Schoutenrecht* over degenen die geacht werden aan de regeling onderworpen te zijn, veelvuldig wordt gesproken als vrije Friezen. Zoals Algra terecht stelt, heeft het gebruik van deze term een bijzondere reden gehad. Er wordt gesproken van vrije

57 N.E. Algra, *Zeventien Keuren en Vierentwintig Landrechten*, Doorn 1991 (tweede druk), p. 237-240.

58 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 134. Algra, 'The relation', p. 59-60.

59 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 136 noot 233.

60 J.R.G. Schuur, 'De vrije Fries', in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 2001, p. 139-144.

Friezen, omdat zij die zich ertoe rekenden, wensten te worden gezien als 'koningsmannen', d.w.z. als direct onder de koning staande vrijen. Op grond daarvan mochten zij zich gelijk stellen met edelen.<sup>61</sup> Wat betreft deze definiëring van het begrip kan ik het volledig met Algra eens zijn. Dat de Friezen, zoals uit zijn theorie volgt, zich al in de 11e/12e eeuw in een dergelijke positie hebben geplaatst, acht ik echter zeer onwaarschijnlijk.

Onder verwijzing naar mijn eerdere uiteenzetting hierover, meen ik te mogen stellen dat een ontstaan van deze opvatting in de 13e eeuw, toen in het Duitse Rijk belangrijke staatkundige veranderingen waren doorgevoerd en het begrip Rijksonmiddellijkheid zijn inhoud had gekregen, een veel meer voor de hand liggende optie mag worden genoemd. Het is vanaf dan dat de Friezen zich in het kader van hun vrijheidsstreven gaan beroepen op hun bijzondere, van de koning verkregen status. Een voorbeeld ervan vormen de *Zeventien Keuren*, volgens welke de Friezen door Karel de Grote waren verheven tot rijksonmiddellijke onderdanen.<sup>62</sup> Dat de Friezen zich aan dit idee hebben vastgeklampt, heeft een politieke reden gehad: zij hoopten zich ermee te kunnen verdedigen tegen de vestiging van een effectief grafelijk gezag.

Dat deze politieke opvatting ook in de *Schoutenrechten* is doorgedrongen, lijdt m.i. geen twijfel. Ik wijs op het artikel betreffende de heervaartplicht, volgens welk artikel, zoals ook in de *Zeventien Keuren* staat, de Friezen alleen hun eigen grondgebied hoefden te verdedigen.<sup>63</sup> Zij konden dus niet door een graaf tot verdergaande verplichtingen worden gedwongen. Een ander bewijs vormt het noemen in zowel de *Schoutenrechten* als de *Zeventien Keuren* van de *huslotha* als de enige aan de koning te betalen belasting.<sup>64</sup> En er is nog meer. Volgens het artikel in het *Oude Schoutenrecht* betreffende de verwerving van grondlenen, ging niet de graaf daarover, maar een voogd.<sup>65</sup> Met die laatste is zo goed als zeker iemand bedoeld die kon worden gezien als een vertegenwoordiger van de koning. Met de opneming van dit artikel moest dus worden voorkomen dat een vrije Fries door het bezit van een grondleen tot de vazal van een graaf werd gedegradeerd. Nog verdergaand is hetgeen in het artikel over de graaf is bepaald omtrent diens stand. Zoals ik al zei, moest hij iemand zijn die qua geboorte de gelijke was van een vrije Fries. Hierin lees ik dat de graaf geen landsheer was in de gebruikelijke betekenis van het

---

61 Algra, 'The relation', p. 52-59. Algra, *Oudfries Recht*, p. 275-279.

62 Schuur, 'Het ontstaan', p. 192-193.

63 Buma/Ebel, a.w., p. 74-75 (*Oude Schoutenrecht*, art. 2), p. 140-143 (*Zeventien Keuren*, no. 10).

64 Ibidem, p. 208-211 (*Jonge Schoutenrecht*, art. 3), p. 138-139 (*Zeventien Keuren*, no. 7).

65 Ibidem, p. 76-77 (*Oude Schoutenrecht*, art. 6).

woord, maar, zoals verderop in het artikel ook wordt gezegd, slechts de vertegenwoordiger van de enige heer die de Friezen boven zich wensten te erkennen - de koning. Voor al de hier genoemde artikelen betreffende de positie van de vrije Friezen geldt dus dat zij in verband kunnen worden gebracht met het Friese vrijheidsstreven. Hierdoor komt zo goed als vast te staan dat zij niet van hogere ouderdom zijn dan de 13e eeuw, toen met een beroep op het idee van Rijksonmiddellijkheid aan dit streven vorm is gegeven.

In deze opvatting word ik nog gesterkt door het volgende. Naar ook volgens Algra een bijzonderheid mag heten, wordt in de *Schoutenrechten*, anders dan in de *Zeventien Keuren*, Karel de Grote niet als de verlener van deze rechten genoemd.<sup>66</sup> Daarentegen wordt er gedaan alsof wat er is vastgelegd een vanzelfsprekendheid was. Het was van oudsher geldend recht. Waarschijnlijk is het ook daarom dat geen datum van opschriftstelling en naam van een begunstiger zijn vermeld. M.i. is de meest aannemelijke verklaring hiervoor dat de *Schoutenrechten* tot stand zijn gekomen in een tijd toen deze kwestie niet meer ter discussie stond. M.a.w. de *Zeventien Keuren* bestonden al, en op grond daarvan viel niet te ontkennen dat de Friezen de directe onderdanen van de koning waren. De *Schoutenrechten* zijn dus van vrij late datum, maar de Friezen hebben het willen doen voorkomen alsof ze heel oud waren. Algra heeft dat geloofd en daarop zijn theorie gebouwd. Ik meen in het voorgaande voldoende argumenten te hebben aangevoerd om een tegenovergestelde mening hard te kunnen maken.

#### 4. *Mijn visie op het ontstaan van de Schoutenrechten*

Bepalend voor mijn visie op het ontstaan van de *Schoutenrechten* is de in de tekst ervan voorkomende paradox op staatkundig terrein tussen grafelijk bewind en konings- of rijksonmiddellijke status. Beide rechtsprincipes waren met elkaar in strijd. Dat desondanks een poging is gedaan om tot een compromis te komen, moet derhalve wel een bijzondere reden hebben gehad. Zou die gevonden kunnen worden, dan is het misschien ook mogelijk de raadsels rond de codificatie van de *Schoutenrechten* verder te ontrafelen.

Voor het vinden van die reden heb ik in het voorgaande een aantal aanwijzingen genoemd. Zo meen ik te hebben aangetoond dat wat betreft de tijd van ontstaan niet verder dan de 13e eeuw teruggezocht hoeft te worden. Volgens mij mag het namelijk een bijna vaststaand feit heten dat de

---

66 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 111 noot 103.

in de *Schoutenrechten* geschetste rechtsordening niet van eerder datum is geweest. Bewijs hiervoor vormen enkele staatkundige ontwikkelingen die in de *Schoutenrechten* hun sporen hebben nagelaten. Als belangrijkste daarvan beschouw ik het uiteenvallen van de goën en het idee van Rijks-onmiddellijkheid - beide ontwikkelingen uit de latere middeleeuwen.

Maar er kan nog wel een stap verder worden gegaan. De vele in de tekst voorkomende onjuistheden en ongerijmdheden, zoals ik die eerder heb genoemd, wijzen op een ontstaan in een tijd dat de herinnering aan de landsheerlijke bestuursinrichting al aan het vervagen was. Anders lijkt mij niet verklaarbaar - ik wijs nog eens op de duidelijkste voorbeelden ervan - dat *frana* en schout soms dezelfde functies krijgen toebedeeld en dat *bodding* en grafelijk hofgerecht naast elkaar worden genoemd. Ongewijfeld heeft hierbij ook een grote rol gespeeld dat er in Friesland geen gestage ontwikkeling van de grafelijke instellingen heeft plaatsgevonden. Er is zeker vanaf de 13e eeuw niet meer van een geregeld landsheerlijk bestuur sprake geweest. De vorming van de delen en de dominerende positie van de schouten, zoals die uit de *Schoutenrechten* naar voren komt, houden m.i. hiermee verband. Zij zijn uitingen van een toenemende decentralisatie, veroorzaakt door de tanende invloed van de vertegenwoordigers van het centrale gezag - de graaf en de *frana*. Van de rechten van de eerstgenoemde stond ten tijde van de codificatie van de tekst nog zo weinig vast, dat voor de omschrijving ervan een beroep moest worden gedaan op die welke voor de bisschop van Utrecht golden. Het zijn deze factoren die ertoe hebben bijgedragen dat in de *Schoutenrechten* een onjuist beeld van de staatsinrichting wordt gegeven. Wat er op papier staat, kan in werkelijkheid nooit volledig zijn gerealiseerd. Uit deze vaststelling trek ik de conclusie, anders dan alle onderzoekers voor mij hebben gedaan, dat de *Schoutenrechten* niet zijn gecodificeerd in de tijd dat het landsheerlijk bestuur nog bestond. M.i. mag het veel waarschijnlijker worden geacht dat dit pas is gebeurd in later tijd, toen deze bestuursperiode al was geëindigd, en die van de Friese vrijheid haar intrede had gedaan. Dat met laatstgenoemde mogelijkheid rekening moet worden gehouden, komt doordat er nog tot in de 14e en 15e eeuw pogingen zijn ondernomen om tot een herstel van het grafelijk bewind, met name van dat van de graven van Holland, te komen.

Andere uitkomsten van mijn onderzoek geven steun aan deze veronderstelling. Het gebruik van het Fries als schrijftaal wijst op een ontstaan in een tijd toen er een begin met de opbouw van eigen staatkundige organisaties in het land was gemaakt. In de bronnen komen we deze organisaties voor het eerst in de tweede helft van de 13e eeuw tegen. Hetgeen kan worden gezegd over de samenstelling van de tekst, sluit hierop aan. De *Schoutenrechten* laten zich kennen als een maakwerk dat in vrij korte

tijd tot stand is gekomen. De doorgevoerde rubricering naar onderwerp en de gelijkheid in de redactie van veel artikelen zie ik als bewijzen hiervoor. Iets dergelijks is het best verklaarbaar als wordt aangenomen dat van een goed geleide aanpak sprake is geweest. In deze opvatting sta ik niet alleen. Ph. Breuker heeft de codificatie in verband gebracht met, wat hij noemt, een poging tot instelling of vernieuwing van het Friese graafschap.<sup>67</sup> Hij baseert deze stelling met name op de inhoud van het *Oude Schoutenrecht*, die kan worden omschreven als een verzameling van oude rechtsgewoonten, bijeengebracht en vastgelegd in een tijd van nieuwe machtsverhoudingen. Momenten waarop de behoefte om zoiets te doen kan zijn opgekomen, hebben zich in de Friese middeleeuwse geschiedenis verschillende keren voorgedaan. Laten we daarbij de oudste, om redenen die ik uiteen heb gezet, buiten beschouwing, dan blijven de vanaf de 13e eeuw door de Hollandse graven ondernomen pogingen om hun gezag over Westerland Friesland te herstellen, over. Dat aan een van deze pogingen moet worden gedacht, wordt mede aannemelijk gemaakt door het feit dat het steeds weer de Hollandse gravenboete is die als sanctie in de *Schoutenrechten* wordt genoemd.

Om te kunnen uitmaken om welke poging het dan meer precies is gegaan, kom ik terug op het punt waarmee ik dit deel van mijn uiteenzetting begon. Als wordt afgegaan op de inhoud van de bronnen is het pas in de 14e eeuw - en wel voor het eerst in 1310 bij onderhandelingen van Westergo met graaf Willem III van Holland - dat erkenning van het grafelijke bewind en handhaving van de status van Rijksonmiddellijkheid als eisen van de partijen worden genoemd.<sup>68</sup> In de volgende jaren is er toen werkelijk ook een serieuze poging gedaan om tot een vergelijk in dezen te komen. En zelfs met resultaat. Graaf Willem en in elk geval een deel van de Friezen hebben elkaar toen daadwerkelijk weten te vinden. Dit zijn belangwekkende feiten, omdat hieruit tevens kan worden verklaard dat er behoefte is ontstaan aan een werk als de *Schoutenrechten*. Derhalve is het dat ik meen de codificatie van de wetteksten met deze gebeurtenis in verband te mogen brengen. Voor deze visie zal ik de bewijzen die ervoor te vinden zijn hieronder op een rijtje zetten.

67 Ph.H. Breuker, 'Filiatie en datering', in: Ph.H. Breuker (red.), *Landrecht der Vriesne: tekstuitgave en commentaar*, Leeuwarden 1996, p. 69-76, aldaar p. 75.

68 G.F. thoe Schwarzenberg en Hohenlansberg, *Groot plaacet- en Charterboek van Vriesland I*, Leeuwarden 1768, p. 149-150.

## 5. De onderbouwing van mijn visie

### 5.1. Bewijzen voor de datering

Naar ik zei, valt de datering van de *Schoutenrechten* niet met zekerheid vast te stellen. Aanvaardt men wat door Ph. Breuker e.a. ten aanzien van de onder de naam *Landrecht der Vriesne* overgeleverde Nederlandse vertaling van het *Oude Schoutenrecht* is gesteld, dan dateert de oudst bekende tekst uit ongeveer 1330.<sup>69</sup> De drie bewaard gebleven Friese teksten gaan niet verder terug dan de 15e eeuw. Breuker en de andere schrijvers over de Nederlandse tekst hebben zich met het ontstaan van die Friese versies niet beziggehouden. Niettemin zijn hun bevindingen voor mij van belang, omdat er een *terminus ante quem* van de oorspronkelijke Friese versie, ongeveer 1330 dus, aan kan worden ontleend.

Een belangrijke aanwijzing voor mijn datering vormt de al ter sprake gebrachte oorkonde uit 1310, waarin door graaf Willem III van Holland en de gezamenlijke *grietmannen* van Westergo de voorwaarden zijn vastgelegd om tot een vrede tussen beide te komen. De belangrijkste daarvan hielden in dat de *grietmannen* erkenden dat aan de graaf de jurisdictie over Westergo toekwam, en de graaf van zijn kant aan de Friezen beloofde de aan hen door koning Karel toegekende en door zijn voorganger, Rooms-koning Willem, bekrachtigde privileges te eerbiedigen. Van deze twee voorwaarden heb ik vastgesteld dat zij de leidraad voor de opstelling van de *Schoutenrechten* hebben gevormd.

Naar blijkt, moesten om tot vrede te komen de Friezen van Westergo zich onder de grafelijke jurisdictie schikken. Dit kan niet anders hebben betekend dan dat de rechtersbenoemingen voortaan door de graaf werden verricht en dat de optredende rechters titels zouden dragen die hier een uiting van waren. De toezegging die de graaf deed, kan niet anders worden uitgelegd dan als een erkenning van de rijksonmiddellijke status van de Friezen. Blijkens de *Zeventien Keuren*, die toen zeker al waren vastgelegd, voerden de Friezen de verkrijging van die status terug op koning Karel. De verwijzing naar de bekrachtiging ervan door Rooms-koning Willem is ongetwijfeld gebaseerd op de oorkonde uit 1248, waarin een bepaling met dezelfde inhoud is opgenomen.<sup>70</sup> In samenhang met elkaar gezien

---

69 Ph.H. Breuker, 'Ter inleiding', in: Ph.H. Breuker (red.), *Landrecht der Vriesne: tekstuitgave en commentaar*, Leeuwarden 1996, p. 5-6. K. Bostoën, 'Barlarus als de bezitter van Dousa's brontekst', in: Ph.H. Breuker (red.), *Landrecht der Vriesne: tekstuitgave en commentaar*, Leeuwarden 1996, p. 224-244, aldaar inzonderheid p. 236-238. Breuker, 'Filiatie', p. 76.

70 D. Hägermann, *Studien zum Urkundenwesen Wilhelms von Holland*, Keulen-Wenen 1977, p. 365-367.

behelsden beide voorwaarden dus hetzelfde compromis tussen grafelijke jurisdictie en rijksonmiddellijke status als dat wat voor de opstellers van de *Schoutenrechten* richtinggevend is geweest. Hieraan kan wat betreft het dateringsprobleem de conclusie worden verbonden dat de door mij gegeven oplossing ervoor in elk geval een in de tijd passende mag heten.

#### 5.2. Bewijzen ontleend aan de internationale politieke situatie

Dat het ontstaan van de *Schoutenrechten* in het bovengenoemde tijdsbestek moet worden geplaatst, meen ik met een aantal gegevens betreffende de toenmalige internationale politieke situatie nader aannemelijk te kunnen maken. Zoals uit een aantal oorkonden blijkt, zijn er sinds het laatst van de 13e eeuw door het Rijk verschillende pogingen ondernomen om een herstel van een zeker centraal gezag in Friesland tot stand te brengen.<sup>71</sup> De eerste daarvan dateert uit 1290 en ging uit van koning Rudolf van Habsburg. Zoals O. Vries heeft uitgelegd, wilde hij komen tot de instelling van een Rijksstadhouderschap over Friesland, dat zou worden uitgeoefend door de graaf van Gelre. Uit het feit dat voor deze bestuursvorm werd gekozen, blijkt dat Friesland werd gezien als een rijksonmiddellijk gebied. Volgens Vries moet hieraan echter wel worden toegevoegd dat dit niet ook heeft betekend dat de koning het Friese vrijheidsstreven heeft erkend, want daarvoor was de aan de Gelderse graaf toegekende macht te groot.

Alvorens dieper in te gaan op deze laatste conclusies, noem ik nog enkele andere oorkonden, die op hetzelfde onderwerp betrekking hebben. Omdat van de eerste poging waarschijnlijk weinig is terechtgekomen, heeft in 1314 koning Frederik van Habsburg de opdracht aan de Gelderse graaf hernieuwd. Hierbij deed de koning aan de graaf de belofte dat, zodra hij het gestelde doel had bereikt, Friesland als een gewoon erfelijk leen aan hem zou worden overgedragen. Slechts enkele dagen hierna werd door de tegenkoning, Lodewijk van Beieren, een oorkonde uitgevaardigd waarin de Friezen van Westerlauwers Friesland werden opgeroepen de Hollandse graaf Willem III als hun heer te erkennen. Deze oorkonde zal verderop ook nog in ander verband ter sprake komen. Het laatste feit met betrekking tot het optreden van het Rijk dat ik hier vermeld, is dat dezelfde koning Lodewijk in 1339 de Friese landen, voor zover zij niet behoorden tot de Hollandse invloedssfeer, heeft verpand aan de Gelderse graaf. Ook uit deze daad, zo zegt Vries, komt naar voren dat Friesland werd beschouwd als een rijksonmiddellijk gebied.

---

71 O. Vries, *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid*, Leeuwarden 1986, p. 28-30. Alle hier ten aanzien van dit onderwerp vermelde feiten zijn aan dit werk ontleend.



Naar uit bovenvermelde oorkonden blijkt, heeft in de tijd waarop zij betrekking hebben de staatkundige status van de Friese landen een aspect gevormd dat bij de pogingen om tot herstel van enige vorm van centraal gezag te komen, niet kon worden genegeerd. Verschillende achtereenvolgende koningen zijn ervan uitgegaan dat Friesland was te beschouwen als een rijksonmiddellijk gebied. Het bestuur van Westergo ontving hiervan in 1310 een bevestiging van de Hollandse graaf. In dit laatste geval zal de wens hiertoe vrijwel zeker zijn uitgegaan van de Friezen zelf, zodat we mogen stellen dat het idee destijds ook bij hen heeft geleefd. Koning Frederik heeft weliswaar de Gelderse graaf een gewone belening in het vooruitzicht gesteld, maar zijn opvolger is weer van deze lijn afgeweken en heeft Friesland verpand, wat alleen kon als het een rijksonmiddellijk gebied betrof.

Anderzijds kan ten aanzien van degenen die in de oorkonden worden genoemd als potentiële machthebbers in Friesland - de graven van Holland en Gelre - worden gesteld dat zij zonder uitzondering personen waren die oude aanspraken op het gebied geldig konden maken. Dit feit zou voor het Rijk reden kunnen zijn geweest om niet over te gaan tot een erkenning van de Friese vrijheid in de vorm van volledig zelfbestuur van de Friezen. Het lijkt er dus op dat bij de uitvaardiging van genoemde oorkonden is gehinkt op twee gedachten: het centrale gezag moest worden hersteld, maar daarnaast dienden de door Karel de Grote aan de Friezen geschonken privileges te worden geëerbiedigd. Oftewel, in deze oorkonden is eigenlijk van dezelfde rechtsprincipes uitgegaan als in die van 1310 en de *Schoutenrechten*. Hierin zie ik een sterke aanwijzing dat de oorkonden en de rechtsbron uit ongeveer dezelfde tijd dateren. Het zou dus heel goed kunnen dat de Friezen tot de opstelling van de *Schoutenrechten* zijn overgegaan omdat zij zich in de hier beschreven rechtsconstructie hebben willen of moeten schikken.

### 5.3. Bewijzen ontleend aan de binnenlandse politieke situatie

Om laatstgenoemde veronderstelling steviger te kunnen onderbouwen, moet ik nader ingaan op wat er in deze tijd in Westerlauwers Friesland zelf is gebeurd.<sup>72</sup> Helaas is dat slechts ten dele duidelijk. Vaststaat, dat er in 1290 een oorlog is geweest tussen de stad Staveren en een groot deel van Westergo. Over de aanleiding ervoor is niets bekend, maar die zou van politieke aard kunnen zijn geweest. In 1292 heeft Staveren namelijk

---

72 A. Janse, *Grenzen aan de macht. De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400*, Den Haag 1993, p. 45-55. Alle hier betreffende dit aspect van het onderzoek vermelde feiten zijn, als niet anders is aangegeven, aan dit werk ontleend.

graaf Floris V van Holland als heer erkend en van hem een uitvoerig stadsrecht ontvangen. Vanaf toen tot 1344 heeft Staveren een Hollands bruggehoofd in Friesland gevormd. In 1297 hebben edelen uit Westergo hulp geboden aan de Westfriezen die tegen de Hollandse graaf in opstand waren gekomen. Dit heeft geleid tot een langdurige oorlogstoestand, waaraan pas door het genoemde vredesverdrag van 1310 een einde is gemaakt. In de volgende jaren zijn er nogal wat stukken die met dit vredesverdrag in verband mogen worden gebracht in het archief van de graaf van Holland opgenomen.<sup>73</sup> Daaronder bevindt zich een afschrift van de oorkonde van Rooms-koning Willem, die bijna niet anders dan door toedoen van de Friezen daar kan zijn terechtgekomen. Hetzelfde geldt voor een ander stuk, dat gaat over de vaarroute die de graaf bij een bezoek aan Friesland moest volgen, en dat waarschijnlijk in of kort na 1312 aan de collectie is toegevoegd.<sup>74</sup> Qua inhoud blijkt dit stuk heel dicht te staan bij het eerste artikel van het *Oude Schoutenrecht*. Graaf en Friezen zijn dus mogelijk met elkaar in gesprek gebleven. Het kan echter ook zijn dat de graaf deze stukken heeft bijeengebracht om zijn ambities te kunnen doorzetten. Zoals uit de oorkonde van koning Lodewijk uit 1314 moet worden besloten, is graaf Willem daar niet meteen in geslaagd. De graaf zal de hulp van de koning hebben ingeroepen, omdat de Friezen weinig bereidheid toonden zich te schikken.

Wat er in de volgende jaren is gebeurd, weten we weer niet. Na 1322/23 blijkt dat de uitvoering van het akkoord tot tweespalt onder de Friezen heeft geleid. Willem III is vanaf genoemd jaar overgegaan tot de aanstelling van schouten in vele dorpen en steden in Westergo. Dit is zo goed als zeker voor andere Friezen de aanleiding geweest om in opstand te komen. Er is dan weer sprake van een openlijke oorlog. In 1328 heeft echter heel Westerlauwers Friesland zich onder de graaf moeten schikken. Uit de stukken betreffende de toen gevoerde onderhandelingen valt op te maken dat er opnieuw over de wederzijdse rechten en plichten is gesproken. Daarbij zouden de Friezen een oud register hebben overlegd waarin de rechten van de graaf stonden beschreven. Dat dit akkoord toen wel tot een algemene aanvaarding van Willems gezag heeft geleid, lijkt niet waarschijnlijk. In 1330 heeft koning Lodewijk zijn oproep aan Westergo en Oostergo om de Hollandse graaf te erkennen nog eens herhaald. Een werkelijk grafelijk gezag is in deze jaren alleen in Staveren en omgeving en in een aantal dorpen en steden van Westergo aantoonbaar. Toen de graaf in 1337 overleed, kwam ook hieraan weer een eind.

73 N.E. Algra, 'Het register "Oistvrieslant"', in: *Us Wurk* 1965, p. 25-42.

74 Algra, 'De zeilroute', p. 254.

De conclusie waartoe bovenstaande feiten mij leiden, is van tweeledige aard. Er blijkt uit dat graaf Willem III in de tijd na 1310 en zeker na 1322 erin is geslaagd enig gezag in Westergo te vestigen. Hieraan moet echter onmiddellijk worden toegevoegd dat dit gezag niet algemeen erkenning heeft gevonden. De graaf genoot slechts de steun van een groep onder de Friezen die tot samenwerking met hem geneigd was. Uit de door Willem III uitgevaardigde oorkonden blijkt dat daartoe zowel vertegenwoordigers van de adel en de geestelijkheid als van de steden - voor Stavereen, Bolsward en Harlingen is dit bewijsbaar - hebben behoord. Er waren echter ook zeker tegenkrachten. Waarschijnlijk is graaf Willem er pas na 1322 in geslaagd zijn gezag tot in Westergo uit te breiden. Als de bronnenoverlevering compleet is, dan is het in Oostergo nooit tot schoutbenoemingen gekomen. Er kan dus slechts van een gedeeltelijk succes worden gesproken.

In het voorgaande zijn enkele feiten genoemd die met het ontstaan van de *Schoutenrechten* in verband kunnen worden gebracht. Het blijkt er in deze jaren werkelijk even op te hebben geleken dat Willem III erin zou slagen zijn gezag over Westergo uit te breiden. Dat de *Schoutenrechten*, zoals zeer waarschijnlijk is, alleen voor dit deel van Friesland geldigheid hebben gehad, wordt zo begrijpelijk. Zoals uit de gegevens valt af te leiden, bestond er in Westergo een groep mensen die steun aan deze poging wilde verlenen, en voldoende invloed had om er, althans gedeeltelijk, een succes van te maken. Aldus zou het ontstaan van de *Schoutenrechten* en de gebruikmaking erin van de Friese taal verklaard zijn. De opstellers hebben echt de intentie gehad dit rechtsboek in te voeren en er tevens een middel in gezien het nieuwe regiem te legitimeren. De systematische opzet en de uitgebreidheid van de *Schoutenrechten* zouden hierop kunnen worden teruggevoerd. Er moest op papier een stevig fundament voor het nieuwe regiem worden gelegd, want op een langdurige traditie kon het niet bogen. Lijken de *Schoutenrechten* tot zover probleemloos in dit politieke kader te kunnen worden ingepast, er is meer nodig eer in dezen van een overtuigende bewijsvoering mag worden gesproken.

#### 5.4. Bewijzen ontleend aan de inhoud van de *Schoutenrechten*

Pas als het zojuist meegedeelde betreffende de politieke geschiedenis in de beschouwing wordt betrokken, blijkt volledig duidelijk te kunnen worden gemaakt hoe het in de *Schoutenrechten* beschreven rechtssysteem in elkaar heeft gezeten. Een voorbeeld hiervan vormt de bijzondere positie van de schouten, die het meest in het oog springende kenmerk van dit rechtssysteem mag worden genoemd.

Zoals uit alle oorkonden van na 1270, waaronder die uit 1310, blijkt, was op het moment dat het Rijk en graaf Willem met hun pogingen tot her-

stel van het centrale gezag in Friesland begonnen, in Westergo allang sprake van een volledig zelfbestuur o.l.v. *grietmannen*. Het gebied was uiteengevallen in delen en het overkoepelende gezag werd gevormd door de gezamenlijke *grietmannen*. Het is deze situatie waar in de *Schoutenrechten*, en met name in het oudste deel ervan, bij is aangeknoopt. De dominerende positie die daarin aan de schouten wordt toegekend, kan worden vergeleken met die van de *deelsgrietmannen*. De opstellers van de *Schoutenrechten* zijn dus uitgegaan van de in de 14e eeuw in Westergo bestaande rechtsordening, en hebben alleen de titel *grietman* veranderd in die van schout. Met andere woorden, zij hebben hetzelfde gedaan als eerder - maar dan in omgekeerde richting - ook had plaatsgevonden, nl. een verandering doorgevoerd in de titulatuur van de dienstdoende rechtsambtenaren. De bijzondere positie van de schouten is dus volgens mij een gevolg geweest van de gewijzigde politieke situatie.

Of hiermee het achterliggende principe is gevonden waardoor de opstellers van de *Schoutenrechten* zich hebben laten leiden, kan aan de hand van andere gegevens worden getoetst. Zo blijken de opnemings in de tekst van het *Oude Schoutenrecht* van de *frana* en het grafelijk hofgerecht en het ontstaan van het *Jonge Schoutenrecht*, zich heel goed te laten verklaren uit de bekende feiten aangaande het verloop van graaf Willems poging. De artikelen met de *frana* en het hofgerecht laten zich kennen als toevoegingen. Dit betekent dat ervan mag worden uitgegaan dat in de oorspronkelijke versie van het *Oude Schoutenrecht* geen plaats voor beide instellingen was ingeruimd, waarschijnlijk om de reden dat zij toen niet bestonden. Dat dit een redelijke veronderstelling is, blijkt uit de oorkonde van 1310, volgens welke destijds de gezamenlijke *deelsgrietmannen* de hoogste gezagsdragers in Westergo waren. Gaat men hiervan uit, dan kan de toevoeging van de *frana* en het hofgerecht worden gezien als het goedmaken achteraf van een aanvankelijk verzuim.

Dat in deze richting moet worden gedacht, blijkt ook uit het eerdergenoemde stuk betreffende de grafelijke vaarroute. De datering daarvan op ongeveer 1312 wijst erop dat men vrij spoedig na 1310 is begonnen met de verdere uitwerking van de getroffen overeenkomst. Dat toen ook een begin is gemaakt met de vastlegging van de *Schoutenrechten* weten we niet, maar daar valt wel iets voor te zeggen, omdat wat in het eerstgenoemde stuk wordt gezegd over de door de graaf te bezoeken gerechtsplaatsen overeenkomt met het bepaalde in het *Oude Schoutenrecht* omtrent de positie van de schouten. De schouten worden afgeschilderd als de leiders van de deelsgerechten, terwijl de plaatsen die de graaf zou bezoeken om zijn gerecht te houden - Nesse in Wagenbrugge, Arum in Wonseradeel en Franeker in Franeker Ouddeel - zich laten kennen als de zetels van deze gerechten. Deze gevolgtrekking is in lijn met mijn eerdere veronderstel-

ling dat voor de met name in het *Oude Schoutenrecht* beschreven rechtsordening de in de 14e eeuw bestaande actuele situatie model heeft gestaan. Zoals blijkt uit de oorkonde van koning Lodewijk uit 1314, was graaf Willem er toen nog niet in geslaagd zijn doelstelling te realiseren. En, naar valt op te maken uit de opneming van stukken in zijn archief, is daarin in de volgende jaren vooralsnog ook geen verandering gekomen. Dit betekent dat we mogen uitgaan van een breuk in de politieke ontwikkeling, die mogelijk ook gevolgen heeft gehad voor de voortgang van het werk aan de *Schoutenrechten*. En dat blijkt, gezien de opbouw van het *Oude Schoutenrecht*, inderdaad het geval te kunnen zijn geweest. De eerste ongeveer 50 artikelen ervan minus de enkele waarin de *frana* wordt genoemd, vormen een apart deel dat in de jaren kort na 1310 zou kunnen zijn opgesteld.

Zoals gezegd, heeft het tot 1322 geduurd eer in deze situatie iets veranderde. Graaf Willem is toen overgegaan tot de benoeming van schouten - niet evenwel in de delen van Westergo, maar in dorpen en steden. Dit betekent dat er is gekozen voor een andere aanpak, die zou leiden tot een verdere desintegratie en, als er niets voor in de plaats kwam, uiteindelijk tot het einde van Westergo als staatkundige eenheid. Om dit laatste te voorkomen, heeft men geprobeerd de oude go-instellingen - de *frana* en het gogerecht - nieuw leven in te blazen. Hiermee zou voor de aanvullingen van het *Oude Schoutenrecht* een logische verklaring zijn gevonden. Deze reconstructie vindt steun in wat ik met betrekking tot de datering van de *Schoutenrechten* en de inhoud van het laatste deel ervan, het *Jonge Schoutenrecht*, heb aangevoerd. Zoals gezegd, lijkt de ongetwijfeld ten behoeve van de Hollandse graaf gemaakte Nederlandse vertaling van het *Oude Schoutenrecht* te mogen worden gedateerd op ongeveer 1330. Is dit juist, dan volgt hieruit dat op dat moment alleen nog maar deze tekst bestond, en dat de andere delen van de *Schoutenrechten* nog tot stand moesten komen. Het is immers zo goed als ondenkbaar dat als dit niet zo was geweest, die andere delen ook niet meteen waren vertaald. Van die andere delen - naast het *Jonge Schoutenrecht* ook het *Marktrecht* en het *Formulier betreffende de Schoutenban* - laat zich vaststellen dat de schout de enige erin voorkomende landsheerlijke rechtsambtenaar is. Dit sluit aan bij wat over de voortgang van Willems poging bekend is. Er hebben na 1322 alleen schoutbenoemingen plaatsgevonden. Dat het tot de aanstelling van een *frana* of de instelling van het grafelijk hofgerecht is gekomen, mag ook gezien de genoemde oorkonde van koning Lodewijk uit 1330 heel onwaarschijnlijk heten. Hiermee kan niet alleen het ontbreken van de *frana* in het *Jonge Schoutenrecht* worden verklaard, maar ook het feit dat de artikelen met de *frana* en het grafelijke hofgerecht in het *Oude Schoutenrecht* zoveel onjuistheden bevatten. Deze artikelen hebben name-

lijk nooit reële betekenis gehad, want er was geen *frana* en de graaf heeft zich nooit laten zien. Derhalve meen ik de conclusie te mogen trekken dat het gebrek aan logica, dat typerend voor de in het *Oude Schoutenrecht* beschreven rechterlijke organisatie mag heten, een afspiegeling is van de verwarrende politieke toestand waartoe graaf Willems handelen na 1322 heeft geleid. Hij had zijn macht weten te vestigen in een aantal dorpen en steden, maar op de go-instellingen had hij geen greep kunnen krijgen. Zoals uit de oorkonde van koning Lodewijk uit 1330 blijkt, traden toen in Westergo ook nog steeds *grietmannen* op.

Voor enkele onderdelen van voorgaande reconstructie kunnen in de *Schoutenrechten* nadere aanwijzingen worden gevonden. Dat er destijds verwarring en tweespalt in Westergo hebben geheerst, blijkt uit het artikel betreffende de inning van de *huslotha*.<sup>75</sup> Daarin valt tussen de regels door te lezen dat er inwoners waren die weigerden de belasting aan de schouten te betalen. Derhalve wordt er gedreigd met de oplegging van een torenhoge boete, waarvan kennelijk een afschrikwekkend effect moest uitgaan. Dit laatste zie ik als een uiting van een falend gezag.

Als deze uitleg wordt aanvaard, kan van laatstgenoemd artikel zelfs met enige waarschijnlijkheid de datering worden vastgesteld. Over belastingbetaling was een afspraak gemaakt in het vredesakkoord van 1328. In het bewuste artikel is sprake van een achterstallige betaling over een periode van drie jaar. Wetende uit de oorkonde van koning Lodewijk van 1330 dat graaf Willems gezag ook toen nog niet algemeen werd erkend, zou dit artikel dus uit 1330/1 kunnen stammen.

Een andere aanwijzing voor de hier door mij ontvouwde zienswijze ontleen ik aan de slotartikelen van het *Oude Schoutenrecht*, waarin wordt gesproken over de eisen die aan een schout werden gesteld.<sup>76</sup> De enige andere rechtsfunctionaris die verder nog wordt genoemd, is de aan het schoutengerecht verbonden *asega*.<sup>77</sup> Over de eisen die voor de *frana* golden is in het hele corpus niets te vinden. Dit kan worden uitgelegd als steun voor mijn veronderstelling dat het nooit tot de aanstelling van een *frana* is gekomen.

Wat dit punt betreft kan ik ook nog wijzen op de inhoud van zowel het *Jonge Schoutenrecht* als het *Marktrecht*, die voor een groot deel bestaat uit artikelen die overlappingsen en aanvullingen vormen van het *Oude Schoutenrecht*. Daarbij valt het op dat bijna alle artikelen waarvoor dit

75 Buma/Ebel, a.w., p. 210-211 (*Jonge Schoutenrecht*, art. 5). Voor een andere visie, zie: Algra, 'Een datering', p. 73-75.

76 Buma/Ebel, a.w., p. 124-125 (*Oude Schoutenrecht*, art. 77 en 78).

77 Ibidem, p. 124-127 (*Oude Schoutenrecht*, art. 79 en 80).

geldt, gaan over zaken betreffende de waterstaat, het wegbeheer en de markt- en veldpolitie.<sup>78</sup> Dit zijn zonder uitzondering zaken waarvan men zich kan voorstellen dat zij veelvuldig zijn voorgekomen in dorpen en steden. Dat in dit deel van de *Schoutenrechten* ook de *atte* zijn intrede doet, wordt aldus eveneens verklaarbaar. De *atte* was een typisch lokale rechtsfunctionaris. Het *Jonge Schoutenrecht* zou dus heel goed kunnen stammen uit de periode dat alleen in sommige dorpen en steden schouten zijn opgetreden.

Dat zoveel van de kenmerken van de *Schoutenrechten* zich met de over de bestuursperiode van graaf Willem III bekende gegevens in verband laten brengen, vormt m.i. een sterk bewijs voor de juistheid van mijn theorie. Ik acht derhalve de conclusie gerechtvaardigd dat het een grote waarschijnlijkheid mag heten, dat de door mij tot de *Schoutenrechten* gerekende wetteksten dateren uit de tijd tussen 1310 en 1337.

Voor deze conclusie zijn nog enige aanwijzingen van heel andere aard in de teksten te vinden. Zo wordt in de *Schoutenrechten* meer dan alleen de gravenboete van 2 pond genoemd dat met beïnvloeding vanuit Holland kan samenhangen. Tot op zekere hoogte geldt vermoedelijk hetzelfde voor de instelling van het grafelijk hofgerecht. Dit gerecht mag dan wel een voortzetting zijn geweest van het gogerecht, de nadruk die er in de *Schoutenrechten* op wordt gelegd, zou mede uit analogie met de Hollandse situatie verklaard kunnen worden. Het grafelijk hofgerecht had zich daar in de latere middeleeuwen ontwikkeld tot een instituut met aanzien.<sup>79</sup>

Een ander voorbeeld van de Hollandse invloed betreft het voorkomen van de term 'heren en volk', waarmee volgens mij - ik weet dat er ook een andere uitleg aan gegeven is<sup>80</sup> - de rechtsgemeente wordt aangeduid. Mij lijkt het een letterlijke vertaling van de in bijv. West-Friesland voor laatstgenoemde instelling gebruikte benaming *nobiles et communitates*.<sup>81</sup> Nog een andere aanwijzing in dezelfde richting ontleen ik aan de artikelen in het *Oude Schoutenrecht* over de verdeling van de grond in de hemrik, die sterk doen denken aan die genoemd in het laat-13e-eeuwse West-Friese landrecht.<sup>82</sup>

Ter afsluiting van mijn bewijsvoering wijs ik op een aantal in de *Schoutenrechten* voorkomende geldbedragen, die als steun voor de door mij

---

78 Algra, 'Een datering', p. 64-65.

79 J.A. Kossmann-Putto, 'Bestuur en rechtspraak tussen Eems en Schelde circa 1100-1400', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 3, Haarlem 1982, p. 12-59, aldaar p. 35.

80 Algra, 'De datearring', p. 18-19.

81 A. Janse, 'De waarheid van een falsum', in: *De vrije Fries* 1991, p. 7-28, aldaar p. 15.

82 Algra, 'De datearring', p. 27 noot 24.

gegeven datering kunnen worden uitgelegd. Zo worden in de *Schoutenrechten* als vredegeld twee bedragen genoemd, waarvan aannemelijk kan worden gemaakt dat ze rond 1300 gelding hebben gehad.<sup>83</sup> Van het eerste bedrag, 82 pond, wordt gedacht dat het moet worden uitgelegd als de som van 80 pond (= vredegeld voor de rechtsgemeente) en 2 pond (= de gravenboete). Hoe het andere bedrag, 2 x 80 pond, moet worden uitgelegd, behoeft hierna geen toelichting meer. Op de vraag waarom er twee verschillende bedragen worden genoemd, ga ik niet in. Mij gaat het om het bedrag van 80 pond dat de grondslag voor beide berekeningen heeft gevormd en dat ook voorkomt in een oorkonde voor Staveren uit 1290.<sup>84</sup> Het tweede voorbeeld dat ik geef is omstreden. Zoals ik eerder in een artikel in dit tijdschrift uiteen heb gezet, dateert volgens mij het in het *Oude Schoutenrecht* genoemde weergeld van totaal 12 pond en 16 ons op z'n vroegst uit het laatst van de 13e eeuw.<sup>85</sup> Ik weet dat hierover door D.J. Henstra anders wordt gedacht.<sup>86</sup> Hij dateert de vaststelling van dit bedrag in het begin van de 11e eeuw, dus maar liefst bijna driehonderd jaar eerder. Deze mening kan ik om redenen die ik in het begin van dit artikel heb genoemd, onmogelijk delen. Ik houd vast aan mijn datering en zie die als een ondersteuning voor mijn visie op de ouderdom van de *Schoutenrechten*.

## 6. Conclusie

Naar ik in het bovenstaande aannemelijk meen te hebben gemaakt, moet het ontstaan van de *Schoutenrechten* worden geplaatst in de jaren 1310-1337, toen de Hollandse graaf Willem III een serieuze poging heeft ondernomen om zijn gezag in Westerlauwers Friesland, en met name in Westergo, te vestigen. Blijkens een oorkonde uit 1310 die voor deze poging de rechtsbasis heeft gevormd, hebben de Friezen destijds de grafelijke jurisdictie erkend, maar onder het beding dat de graaf de van koning Karel verworven en door Rooms-koning Willem bevestigde Friese vrijheden zou eerbiedigen. Het tweeslachtige karakter dat met name het *Oude Schoutenrecht* kenmerkt - de erin voorkomende paradox tussen grafelijk bewind en rijksonmiddellijke status - gaat m.i. op dit akkoord terug. Dat de *Schoutenrechten* in deze jaren zijn gecodificeerd, kan met behulp van andere bewijzen nader worden gestaafd. Gelet op de van de rech-

83 Algra, 'Rechtshistorische aspecten', p. 156.

84 Schwarzenberg, *Charterboek*, p. 123.

85 J.R.G. Schuur, 'Het weergeld van de vrije Fries', in: *It Beaken* 2007, p. 89-96.

86 D.J. Henstra, 'De eerste optekening van de algemeen-Friese Keuren', in: *It Beaken* 2002, p. 99-128, aldaar p. 101-103. Zie ook: Schuur, 'Het ontstaan', p. 214 noot 116.



terlijke organisatie gegeven voorstelling zijn de teksten eerst opgesteld toen de landsheerlijke rechtsordering al verdwenen en de herinnering eraan vervaagd was. Met name wat er omtrent de positie van de *frana* en de schout wordt beweerd, kan onmogelijk juist zijn. Waarschijnlijk is nooit tot de aanstelling van een *frana* overgegaan, doordat inmiddels de schout de spil van de rechterlijke organisatie was geworden. Dit wijst erop dat de *Schoutenrechten* dateren uit de tijd dat de go-organisatie sterk aan betekenis had ingeboet, wat aantoonbaar sinds de tweede helft van de 13e eeuw het geval was.

Wordt de codificatie van de *Schoutenrechten* gedateerd in de bovengenoemde periode, dan kan de geschiedenis ervan als volgt worden gereconstrueerd. Naar we uit andere bronnen weten, waren er destijds in Friesland mensen, zowel uit de kringen van de adel en de geestelijkheid als uit de steden, die steun aan het streven van graaf Willem hebben gegeven. De voornaamste uitwendige kenmerken van de *Schoutenrechten* - de uitgebreidheid van de tekst, de ordening van de artikelen en de gebruikmaking van de Friese taal - laten zich uit hun bemoeyenis verklaren.

De fases die in de totstandkoming van de tekst kunnen worden onderscheiden, blijken aan te sluiten bij wat over het verloop van graaf Willems poging bekend is. De oudste kern van het corpus, bestaande uit ongeveer de eerste 50 artikelen van het *Oude Schoutenrecht* minus die met de *frana*, zou heel goed uit de jaren kort na 1310 kunnen stammen. De deelsschout - in dit geval te beschouwen als de opvolger van de *grietman* - treedt erin op als de hoogste rechter. De enkele in deze kern voorkomende artikelen met de *frana* en de ongeveer 30 laatste artikelen van het *Oude Schoutenrecht* laten zich kennen als toevoegingen. Zij zouden dateren uit de jaren na 1322, toen graaf Willem zijn poging met hernieuwde kracht probeerde door te zetten. Zoals valt te achterhalen, moet er ergens rond 1330 een moment zijn geweest waarop alleen nog deze ongeveer 80 artikelen van het *Oude Schoutenrecht* op papier hebben gestaan. Daar is toen ten behoeve van de graaf een Nederlandse vertaling van gemaakt. Hieruit volgt dat het *Jonge Schoutenrecht*, het *Marktrecht* en het *Formulier betreffende de Schoutenban* jongere delen van het corpus vormen. Mogelijk dateren zij uit de jaren 1322-1337, toen graaf Willem was overgegaan tot de aanstelling van schouten in dorpen en steden. De inhoud van deze delen van de tekst geeft steun aan deze veronderstelling. Dat er zulke nauwe verbanden tussen de codificatiegeschiedenis van de *Schoutenrechten* en de politieke gebeurtenissen in Friesland in de tijd van graaf Willem III van Holland kunnen worden gelegd, sterkt mij in mijn mening dat de hier gegeven reconstructie de juiste is.

